

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Ігор Ситий

●

УКРАЇНО-МОЛДАВСЬКА ПЕЧАТКА

До категорії маловивчених проблем української сфрагістики належить проблема впливу на неї іноземних сфрагістичних традицій, в першу чергу наших безпосередніх сусідів, зокрема молдаван, а також відповідно вплив українських сфрагістичних традицій на іноземні, чому і присвячується ця розвідка.

В архівній збірці чернігівського історичного музею зберігається унікальний документ - універсал господаря Молдови і України Іона Дуки (інв. № Ал 501/6/18). У ньому він підтверджує стародавні права Лебединського монастиря та дозволяє осадити при ньому слободу, яку звільняє на 5 років від сплати податків, дозволяючи їй мешканцям торгувати, виробляти пиво, мед, горілку, обробляти рілля. Постає питання: а чого це молдаванин став керувати українськими землями? Справа в тому, що після виснажливої, особливо для України, війни між Московією та Туреччиною, був укладений т. зв. Бахчисарайський мир 1681 р., за яким Правобережна Україна на південь від Києва і надалі перебуватиме під владою Туреччини, причому смуга землі між Дніпром та Бугом лишатиметься незаселеною. Таким чином московські політики намагалися завадити відродженню українського козацтва, на відміну від Туреччини і Речі Посполитої, які проводили протилежну політику.¹ Для цього Туреччина прагнула знову заселити спустошені українські землі, використовуючи спочатку Ю. Хмельницького, сподіваючись на пам'ять народну про славні діяння його батька, проте доволі швидко стало зрозуміло, що це було помилкове рішення, тому турки його замінили своїм васалом Іоном Дукою, князем Молдови та Валахії, титулюючи його "господарем українським та великим гетьманом над землями між Дніпром та Дністром".² В історичній літературі він відомий як людина тихої м'якої вдачі, яка від своїх нових підданих нічого не вимагала, окрім визнання себе як правителя, надаючи за це всілякі свободи.³ Саме цю політику Дуки яскраво ілюструє згаданий вище універсал. Цікаво відзначити, що цей документ складений господарем власноручно, згідно з традиціями тогочасного українського діловодства, і вже у цій дрібничці відчувається намагання Дуки повернути до себе місцеве українське населення, також зрозуміло, що він добре знав українську мову, безумовно, був православним, тобто мав усі дані, щоб бути привабливим для

місцевого населення і таким чином сприяти успішній колонізації спустошених земель під егідою Туреччини. Цю політику Дуки відбиває і печатка, якою засвідчений універсал. Вона - прикладна, паперово-воскова, кругла, має діаметр 55 мм, на ній зображені характерні для молдавської геральдики емблеми: у щиті складної форми бачимо голову бика, між рогами якого 6-променева зірка, обабіч - півмісяць і сонце, під головою - птах, що тримає у дзьобі хрест, обабіч - 3 квітки і булава, навколо щита - рослинний орнамент, над щитом короноване забороло, обабіч корони літери-цифри - З Р П О (7189, тобто 1681 р.) по колу йде напис: “ + Б°ЖЮ . МЛТЮ° . ЮНДУКА . ВОСВОД: ГоП°Д . ЗЕМЛЬ . М°ЛДКО . И ЗЕМЛЬ . УКРАИНСКОЙ”. Як підкладку використано червонобрунатний віск, а кустодію - 1-й аркуш. І перше, і друге було характерним для гетьманських універсалів. Відбиток печатки розміщений під текстом, по центру аркуша, праворуч від підпису господаря, який був зроблений після виготовлення відбитка, що також було характерним прийомом в українському діловодстві.⁴ Креслення багатьох літер напису збігається з тотожними на українських печатках. Наприклад, літери “З”, “Є” схожі на такі ж в печатці, тип Ш, Б. Хмельницького, “О” - на печатках І. Брюховецького /9.4.1668, інв. № Ал 501/4/4/, І. Самойловича /5.3.1673, інв. № Ал 501/6/2/. Оформлення обідка у вигляді кульок на печатці воеводи подібне, як на печатці Б. Хмельницького, тип. Ш5. Що стосується геральдичних фігур печатки Дуки, багато подібного знаходимо на українських печатках, зокрема голову бика - на печатці Прилук,⁶ булаву - на печатці Лубен,⁷ зірки, хрести, півмісяць - на печатці генерального суду.⁸ Чимало схожих фігур на печатках козацької старшини.⁹ Не можна не помітити також і спільні риси цієї печатки з печаткою короля Речі Посполитої Яна-Казимира /7.9.1658, інв. № Ал 501/2/3/, зокрема це великі розміри, корона, вирізьблення дати біля корони, складність малюнка, його багатосюжетність.

Як бачимо, державні печатки трьох сусідніх народів мають багато спільних рис, що, на нашу думку, можна пояснити впливом т. зв. Великого кордону, в межах якого проживають і українці, і поляки, і молдавани і який був зоною етнокультурного контакту.¹⁰ Проте треба зазначити, що цей вплив не є всеохоплюючим, нівелюючим, тому ми завжди зможемо відрізнити українську печатку від молдавської, бо існує така тонка матерія, як менталітет народу, яка і надає будь-якій речі ознак особливого, національного.

Враховуючи унікальність універсалу (окрім його змісту, він цікавий і для вивчення з боку його диплому, взаємовпливу відповідної категорії документів сусідніх народів) ми подаємо його текст, зберігаючи всі мовні та стилістичні особливості оригіналу.

Джерела та література:

- 1 Ефименко А. Я. История украинского народа. - К., 1990. - С. 266.
- 2 Грушевський М. Ілюстрована історія України. - К., - Львів, 1911. - С. 386.
- 3 Ефименко А. Я. - Вказ. праця. - С. 267.
- 4 Ситий І. Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського. // Сіверянський літопис. - 1998. - № 1. - С.84.
- 5 Ситий І. Печатка Богдана Хмельницького. // Знак. - 1996. - Число 11. - С. 3.
- 6 Ситий І. Печатки Прилук XVII-XVIII ст. (Четверта наукова геральдична конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. - Львів. 1994. - С. 64-66.
- 7 Дяченко Т. Герб міста Лубен // Знак - 1996. - Число 11. - С. 6.
- 8 Ситий І. Печатка генерального військового суду. // Знак-1997. - Число 14.
9. Ситий І. Печатки генеральної та полкової старшини. // Родовід. - 1997. -№ 15. - С. 97-110.
- 10 Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV-XVIIст.) // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. - Львів, 1991. - Т. 222. - С. 28-44.

**Іо Дука з ласки бжой воєвода і господарь земель
Молдавских і земель Украинских.**

Всем вобец і каждому зособна кому о том ведат будет належне потреба, ченовите всякого стану и кондиции людем живучим при стой обители Лебединской. Иж поглядаючи господарство мое нахвещуюес здания ваше ж и в недавном чаше распустним рукам допустили те законников бжих брати з кежи вас и з панства нашего украинского достоинства найяснейшого Цесара его милости в заграничное панство провадит. Прето тим нашим вас упевняем абисте нивчом наймней не вонтпили а не к кому иншому склонятися мели кроме щи[ку]лнои прихилности ку нам и защиту нашому при спокойном помешканню о которое горливе старалемся и учинилим й волности стародавние уконфермовалем, так же кримские, нагайские, белгородские и тигинские орди и иншие заграничные приятельские и неприятельские войска на Украину и ногою не постанут. [...]ним упевневши вас и повторе документом там при той стой обители на слободу взываем на лет пят, заживаючи вшеляких волностей, помножати себе вшеляких достатков гандлем яким хто захочет, сиченям медов, варенням пив, курениям горелок и паханням поля хто чим звик, при зуполной волности. Для тим далшого ва[ло]ру руку мою власную подписавши, печат притиснути розказалем дат в цикуновце А июля АХПВ. [1.7.1682]

Ион Дука воєвода. М. П.

2-а арк.: 20,5 x 29 см.

Філігрань: 2-а перехрещені ключі, "Р" з квіткою, агнець з хрестом у хрестоподібній рамці.

інв. № Ал 501/6/18.

інв. М. Т. №78 Р.

Написаний рукою воєводи.

